

UDK: 619:638.15

ASALARILAR ASPERGILLIOZIGA QARSHI KURASHISH TADBIRLARI

Kurbanov F.I. - v.f.f.d. (PhD) ilmiy rahbar

Mamarasulova D - magistrant

Erbo'tayev Sh.X - assistant

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada asalarilarning aspergillioz kasalligiga qarshi kurashish, asalarichilik xo'jaligidagi asalarilarda kasallikning kelib chiqish sabablari, klinik belgilari, etiologiyasi hamda olib borilgan tadqiqotlar natijalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: *propolis, asalari mumi, asalari zahari, ona ari, ishchi asalarilar, asalari uyasi, aspergillioz.*

Mavzuning dolzarbligi. Asalarichilik - qadimiy soha. Bu haqidagi dastlabki ma'lumotlar miloddan avvalgi Misr tibbiyotiga oid asarlarda qayd etilgan. O'zbekistonga (qadimgi Turkistonga) asalarilarning har xil populyatsiyalari birinchi marta 1848 yilda olib kelingan. Bugungi kunda, asalarichilik qishloq xo'jaligining yuqori daromadli tarmog'igina bo'lib qolmay, asalari xalq-xo'jaligi uchun yetishtiriladigan qimmatbaho hisoblangan asal, gul changi o'z xususiyatlari bo'yicha oziq-ovqat, dorivor va kosmetologik mahsulotlari hisoblansa, propolis, asalari mumi, asalari zahari, ona ari suti - tibbiyot va kosmetologiyada keng miqyosda ishlatiladigan kuchli biostimulyator deb baholangan. Yer yuzida insoniyatga ma'lum bo'lgan o'simliklarning 80 % ga yaqini oraliq changlanish natijasida tugun tugadi, meva, urug, hosil qiladi.

Oraliq changlanishga moslashgan barcha o'simliklarning beshdan to'rt qismi hashoralar yordamida changlanadi. Entomofil osimliklarni asalarilar yordamida changlantirish natijasida hosildorlik o'rtacha 25-50 % ga oshishi bilan birga urug'larning unib chiqishi, meva tugishi, rivojlanishi va sifati yuqori bo'lishi ilmiy nuqtai nazarda tasdiqlangan. Changlatuvchi hashoratlarning ijobiy global ta'siri, dunyo iqtisodiyotida bir yilda 180 milliard yevroga baholanib, katta qismi asalarilar tomonidan bajariladi.

Yangi O'zbekistonda asalarichilikni rivojlantirish va qo'llab quvvatlash yo'lida - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.10.2017 yildagi PQ-3327 sonli "Respublikamizda asalarichilik tarmog'ini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori so'zsi ta'rixiy hujjat deb hisoblanadi. Qarorga ko'ra tashkil etilgan "O'zbekiston asalarichilari" Uyushmasining buyurtmasiga asosan asalarichilik xo'jaliklariga - Uyushma a'zolariga asalari oilalarini asal yig'ish mavsumi davomida o'rmon fondi yerlari, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, tog' va tog'oldi hududlari, tabiiy pichanzor va yaylovlar hamda qishloq xo'jaligi yerlari foydalanishga bepul berilishi; uyushmaning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib: Oily va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, shu jumladan, xorijiy muassasalarda asalarichilik tarmog'iga kadrlar tayorlash, qayta

tayorlash va ulaming malakasini oshirish ishlarini samarali tashkil etish; asalari kasalliklarining oldini olish, davolash va tashxis qo'yish bo'yicha zamonaviy, ilg'or usullarni joriy etish ishlariga ko'maklashish va boshq. belgilangan. Oxirgi yillarda zaharli moddalar, meteofaktorlar, mobilradio va yuqori elektrotolqinlarning salbiy ta'sirida asalarilarning immun statusi pasayishi natijasida ulaming kasalliklarga chalinishlari kengaymoqda, bu albatta asalarichilar, veterinariya mutaxassislari va ilmiy xodimlarning ma'suliyatini oshiradi, asalarichilik xo'jaliklarida epizootologik tekshirilishi va tahlili, kasallik va o'lim sababini aniqlash hamda kasalliklarni davolash, profilaktikasi va barham berishga oid veterinariya-sanitariya chora tadbirlarini doimiy amalga oshirib borish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar taxlili.

Aspergillalar tabiatda keng tarqalgan bo'lib, to'proqda, o'simliklar qoldiqlarida ko'p bo'ladi, saprofit sifatida tirik o'simliklar yuzasida, masalan, changchilar ustida yashaydi. Aspergillyoz kasalligining qo'zg'atuvchisiga asalarilarning hamma zotlari moil. Katta yoshdagi asalarilar va naslari uchun *A.flavus* eng patogen hisoblanadi. Bundan tashqari, aspergillyoz kasalligiga tut ipak qurti, dub (bolut) ipak qurti, hashorotlarning bir qator yovoyi turlari, baliqlar, parrandalar va qushlar, hayvonlar hamda odam moildir. Asalarilarning uyalariga aspergillalarning sporolari shamol, nektar, o'simliklar changi orqali kiritiladi. Mazkur sharoitlar yaratilganda bular perga, mumkatalarda, o'lgan lichinka, g'umbak va katta yoshdagi organizmlarida rivojlanadi. Soya joylarda joylashgan, baland o'tli pasekalarda, kalta oyoqli uyalarda yoki yomg'irli havo kunlari ko'p bo'lganida kasallik ayniqsa ko'p chiqadi. Kasallik bahorda chiqib, asosan kuchsiz oilalarida rivojlanadi. Har xil yoshdagi asalarilar va lichinkalar o'rtasida kasallanishidan 2-3 kun keyin o'lim kuzatila boshlaydi. Bahorda va yozda kasal oilaning katta yoshdagilari uyani tark etishlari mumkin.

Aspergillalar hashorotlarda va xayvonlarda mikoz chaqira oladi hamda organizmlarga hosil qilgan toksinlar orqali ta'sir qilib, mikotoksikoz holatlarini keltiradi.

Tadqiqotlar joyi, obyekti va uslubiyatlari. Samarqand viloyati Payariq tumanida joylashgan asalarichilik xo'jaligidagi asalarilarning aspergillyoz kasalligini kelib chiqishi klinik belgilari etiologiyasi va oldini olish chora tadbirlari o'rganiladi.

Asalarilarda aspergillyoz kasalligini aniqlashda laboratoriya usulda foydalanib tekshirish.

Xo'jalikdagi asalarilarni klinik tekshirish usullari orqali umumiy holat, lichinkalar harakatlanishi, rangi, qutilardagi holat, lichinkalarni tekshirish, katta va yoshlarining rangi, uchish holati, tana ustki va ostki tomonlari rangi, yorib ko'rilgan asalarilarning bo'g'imlari orasida zamburug' mitselliylarini mikroskopik tekshiruvdan o'tkazish.

Zamburug' giflarini va sporalarini toppish uchun agarli ozuqa muhitlariga ekib o'stirib aniqlanadi.

Inson salomatligi uchun xavf tug'dirganligi sababli sanitariya qoidalariga qat'iy amal qilinadi.

Olingan natijalarning tahlili. Aspergillyoz (aspergillomikoz, toshli nasi) - katta yoshdagi asalarilarni va nasllarini infeksiyon kasalligi bo'lib, ularni qurishi va o'limi kabi belgilar bilan ifodalanadi.

Kasallikni qo'zg'atuvchilari - Aspergillusturkumiga oid asosan flavus, ayrim paytlarida niger va fumigatus zamburug' turlari bo'ladi. Aspergillyus zamburug'lari yuqori tabaqali bo'lib, septalarga bo'lingan mitseliy va sterigmalar saqlaydigah mevali tanachalar hosil qiladi. Tanachalarga yopishgan konidiyalar oqib chiqqayotgan suv tomchilariga o'xshash bo'lganligi uchun bu mog'or zamburug' boshqacha gulchelak zamburug'i deb yuritiladi.

Sterigmalarda joylashgan sporalari yumaloq, tekis yoki o'simtali yuzli bo'ladi. Aspergillalarni o'stirilishi Chapeka oziqa muhitida 25 gradusli haroratda amalga oshiriladi. 3-4 kunda A. flavus mayda donali havo mitseliyli sariq-yashil rangli koloniyalarni hosil qiladi. Koloniyalar atrofi oq yoki sariq rangda bo'ladi. A. niger to'q jigar rangli koloniyalarni hosil qiladi. A. fumigatus esa to'q yashil rangli koloniyalar hosil qilib o'sadi.

Tashqi muhit ta'sirotlariga aspergilla sporalari chidamli bo'lsada, yuqori haroratlarga chidamsizdir. Biz tajribalarda 60 gradusga issitilganda 30 daqiqada ham sporalari, ham mitseliy o'ladi. 2-5% li fenol va 5% li formalin qo'llanilganda kasallikni qo'zg'atuvchisini o'ldirganligi kuzatildi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalarga keldik:

1. 60 gradusga issitilganda 30 daqiqada ham sporalari, ham mitseliy o'ladi. 2-5% li fenol va 5% li formalin qo'llanilganda kasallikni qo'zg'atuvchisini bartaraf etganligi kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Haqberdiyev, P. S., Qurbonov, F. I., & Qarshiyeva, B. (2018). Baliq va asalari kasalliklari. *O'quv uslubiy qo'llanma. Samarqand*, 4, 101-105.

2. Muhammadiyev, Z. N., & Qurbonov, F. I. (2022). Самарқанд Сунъий Сув Ҳавзаларида Яшовчи Карпсимон Балиқларнинг Гельминтофаунаси Ва Уларнинг Экологик Хусусиятлари. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(1), 18-22.

3. Kurbanov, F. E. (2022). Baliqlar Saprolegniozining Epizootologiyasi Va Qarshi Kurash Chora-Tadbirlari. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(7), 152-158.

4. Sh, A. A., Babamuratova, N. B., & Qurbonov, F. I. (2022). Baliqlarda Xilodinillioz, Trixodinioz, Krasnuxaning Aralash Oqimda Kechishi. *Agrobiotexnologiya Va Veterinariya Tibbiyoti Ilmiy Jurnali*, 45-48.

5. Yunusov, K., Kurbanov, F., Yuldashev, X., Asomiddinov, U., & Xolova, U. (2024). Diagnosis of saprolegniosis and protozoa of fish and veterinary and sanitary assessment of their meat (Uzbekistan). In *BIO Web of Conferences* (Vol. 95, p. 01024). EDP Sciences.

6. Сатторов, Д., Курбанов, Ф., & Салимов, И. (2022). Грибные заболевания рыб. Сaprolegnioz. *Перспективы развития ветеринарной науки и её роль в обеспечении пищевой безопасности*, 1(2), 137-141.

7. Сатторов, Д., Курбонов, Ф., & Салимов, И. (2022). Baliqlarning zamburug „li kasalliklari. *Saprolegnioz. Перспективы развития ветеринарной науки и её роль в обеспечении пищевой безопасности*, 1(2), 137-141.
8. Sattorov, J. M., & Sh, A. A. (2022). Baliqchilik Xo 'Jaliklarida Saprolegnioz Kasalligining Tarqalish Yo 'Llari Va Profilaktikasi. *Agrobiotexnologiya Va Veterinariya Tibbiyoti Ilmiy Jurnali*, 377-381.
9. Ilhomovna, K. F. E. K. M., & Ziyodulloevich, K. Z. (2023). Development of non-infectious bronchonecrosis in fish. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 465-468.
10. Ilhomovna, K. F. E. K. M., & Ziyodulloevich, M. O. I. K. Z. (2023). Prevention of fish asphyxia measures. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 469-472.
11. Курбанов, Ф. И., Саттаров, Д. М., & Хушназарова, М. И. (2023). Меры лечения Сaprolegniozom и Триходиномом. *AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI*, 2(4), 40-45.
12. Enatillayevich, K. F., Madaminovich, S. J., & Sheraliyevich, S. D. (2023). BALIQLAR SAPROLEGNIOZIGA QARSHI KURASH TADBIRLARI. *AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI*, 2(4), 14-20.
13. Enatillayevich, K. F., Madaminovich, S. J., & Ilhomovna, X. M. (2023). BALIQLARDA TRIXODINOZINING DAVOLASH USULLARI VA OLDINI OLIISH CHORALARI. *AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI*, 2(4), 21-27.
14. Курбанов, Ф., Хушназарова, М., & Саттаров, Д. (2023). Методы лечения и профилактики триходиноза рыб меры. *in Library*, 4(4), 21-26.
15. Kurbanov, F. I., Kubaev, Z., Mamarasulova, D., Khushnazarova, M., & Ollaberganova, R. (2024). MEASURES TO PREVENT THE SPREAD AND PREVENTION OF NON-INFECTIOUS BRONCHIONECROSIS OF FISH. *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 2(4), 14-20.
16. Yunusov, K., Kurbanov, F., Yuldashev, X., Achilov, O., & Ergashev, N. (2024). Measures to prevent the spread of non-infected bronchionecrosis, protozoan and leishmaniasis in fish. In *BIO Web of Conferences* (Vol. 118, p. 01002). EDP Sciences.
17. Rasulov, U. I., Asomiddinov, U. M., & Kurbanov, F. I. (2024). BALIQLARNING SAPRALIGNIOZIDA GO 'SHTINING VETERINARIYA SANITARIYA EKSPERTIZASI. *Yangi O 'zbekiston ustozlari*, 2(29), 212-216.
18. Yunusov, X. B., Kurbanov, F. I., & Xushnazarova, M. I. (2024). SAMARQAND VILOYATI SUV HAVZALARIDA KARPSIMON BALIQLAR SAPROLIGNIOZ VA PROTOZOOZINING TARQALISHIGA TA'SIR QILUVCHI SUVNING BIOEKOLOGIK OMILLARI. *Yangi O 'zbekiston ustozlari*, 2(29), 314-320.
19. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQLAR QONINING SOLISHTIRMA KO'RSATKICHLARINI ANIQLASH USULLARI. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son*.

20. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQCHILIK SOHASIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING SAMARALI YECHIMI. *Veterinariya meditsinasi Maxsus son.*

21. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQLAR SESTODOZLARINI TARQALISH MONITORINGI. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*

22. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQLARNING OZ UQALARDAN ZAHARLANISHLARINI DIAGNOSTIKA QILISH. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*

23. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQLARNING ASFIKSIYASINI OLDINI OLIH. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*

24. ENATILLAYEVICH, K. (2023). SUN'IY SUV HAVZALARIDA BALIQLAR LERNIOZINI DAVOLASHDA QO'LLANILGAN PREPARATLAR. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*

25. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQLARNING OZUQALARDAN ZAHARLANISHLARINI DIAGNOSTIKASI VA OLDINI OLIH CHORATADBIRLARI. *Veterinariya meditsinasi Maxsus son.*

26. ENATILLAYEVICH, K. (2023). BALIQCHILIK SOHASIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*

27. ENATILLAYEVICH, K. (2023). KARP BALIQLARIDA SAPROLEGNIOZ VA TRIXODINOZNI DAVOLASH. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*

28. ENATILLAYEVICH, K. (2023). YUQUMSIZ BRONXIONEKROZNING BALIQLARDA RIVOJLANISH SABABLARINI ANIQLASH. *Veterinariya meditsinasi jurnali Maxsus son.*